

Βιοηθική και ιατρική πράξη: Θεολογική προσέγγιση

Αλέξανδρος Μ. Σταυρόπουλος*

*Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Ἄν ἤθελα νά σχολιάσω τόν τίτλο τῶν Εἰδικῶν Μορφωτικῶν Ἐκδηλώσεων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν «Επιστήμης Κοινωνία»: πραγματικά στίς συναντήσεις αὐτές ἐπιδιώκεται μία κοινωνία πού νά θεμελιώνεται στήν ἐπιστημονική ἔρευνα καί τήν ἐξ αὐτῆς ἀποκτώμενη γνώση καί παράλληλα ἐπιτυγχάνεται μία κοινωνία ἐπιστήμης, ἐπικοινωνία, δηλαδή, τῶν ἐπιστημῶν μεταξύ τους. Παραμένει βέβαια ἰσχυρή ἡ φράση τοῦ Auguste Comte ὅτι «ἡ ἐπιστήμη δέν μπορεῖ νά δημιουργήσει τήν πνευματική ἐνότητα μιᾶς κοινωνίας». Χρειάζεται ἀπό τί μία ἡ ἐπιστημονική διερεύνηση ὅλων τῶν παραμέτρων πού μποροῦν νά στοιχειοθετοῦν ἕνα πρόβλημα, π.χ. θέματα υγείας, ἀλλά εἶναι ἀναγκαία ἀπό τήν ἄλλη, ἡ ἐπίδειξη ἐνδιαφέροντος γιά νά ἀντιμετωπισθοῦν ἐπίκαιρα προβλήματα υγείας.

* Ο καθ. κ. Αλ. Σταυρόπουλος επιθυμεί το κείμενό του σε πολυτονικό.

Αυτό τό ενδιαφέρον ὀφείλει νά εἶναι καρδιακό, ἀγαπητικό. Ἐτσι τουλάχιστον ἀντιλήφθηκα τό σχῆμα -στό ἐξώφυλλο τοῦ τεύχους πού περιέχει τόν Α΄ Κύκλο Ὑμιλιῶν «Κοινωνία καί Ὑγεία»- ἐν εἴδει πλεσκοπίου, πού ὀ φακός του εἶναι μία καρδιά, σπὴν ὀποία ἐστιάζονται οἱ ἄνθρωποι γιά νά τούς φέρουμε κοντά μας καί νά τούς ἀντιμετωπίσουμε μέ τήν ψυχὴ στό βλέμμα, ὀπως θά ἔλεγε ἡ ποιήτρια Μαρία Πολυδούρη. Ἐλλωστε, ἡ καρδιά, ὀχι βέβαια ὀς ἀπλό ὀργανο, εἶναι τό κέντρο τῆς ὕπαρξης τοῦ ἀνθρώπου καί ὀλων τῶν ψυχοσωματικῶν λειτουργιῶν του σύμφωνα μέ τήν ὀρθόδοξη θεολογική παράδοση πού ἐκπροσωπῶ καί μέ τήν ὀποία θά προσπαθῶσω νά προσεγγίσω τῆ θεματική τῆς ἀποψινῆς ἐκδηλώσεως κατὰ τήν ἐπιθυμία τῶν διοργανωτῶν, τούς ὀποίους, καί ὀδιαίτερα τόν ὀμότιμο καθηγητῆ κ. Κωνσταντῖνο Σέκερη, εὐχαριστῶ γιά τήν τιμητική τους πρόσκληση νά συμμετάσχω στό στρογγυλό τραπέζι.

Βέβαια «εἶναι δύσκολη τελικά ἡ ἀπόσταση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, ἀλλά καί τῆς κάθε ἀλήθειας. Ἀπαιτοῦνται πολλές προσεγγίσεις γιά νά εἶμαστε σίγουροι ὀτι λέμε τήν ἀλήθεια».² Δέν ἐπιθυμῶ ὀμως νά ἐμπλακῶ στό ζήτημα τῆς ἀλήθειας, τῆς διπλῆς ἀλήθειας γιαντί ἡ ἐνασχόληση σῆμερα μέ αυτά θά ἦταν δρόμος χωρίς ἐπιστροφή.

Θά ἦθελα ἀπλῶ νά δηλώσω ὀτι ὀποιαδήποτε διατύπωση ἐκ μέρους τῆς Θεολογίας, τῆς Ἐκκλησίας, ξεκινῶ ἀπό τό φιλόανθρωπο πνεῦμα πού τήν διακατέχει. Τήν ἐμπνέει ἕνας φιλόανθρωπος Θεός, «ὀ ὀποῖος εἶναι παρεμβατικός καί ἐξακολουθεῖ νά δρῶ (καί) μετά τῆ δημιουργία τοῦ κόσμου· εἶναι ἕνας Θεός πού μιλά, ἐμπνέει κείμενα καί ἔρχεται περιοδικά γιά νά μᾶς πει τί εἶναι καλό καί τί δέν εἶναι».³

Ἐν ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ σταθερά πού κατευθύνει τῆ σκέψη καί τῆ δράση της μέσα στόν κόσμο (ἐν τῶ κόσμῳ), οἱ ὀρχές καί τά κριτήριά της σφουρηλατοῦνται ὀχι «ἐκ τοῦ κόσμου» ἀλλά μέσα ἀπό

2. Σταμάτης Ἀλαχιώτης στό *Βήμα τῆς Κυριακῆς*, 2 Δεκεμβρίου 2001, σ. 65.

3. Ὑ Ρεζίς Ντεμπρέ σέ συνέντευξή του πού δημοσιεύτηκε σπὴν *Καθημερινή τῆς Κυριακῆς* τῆς 2 Δεκεμβρίου 2001, Τέχνες καί Γράμματα, σ. 1.

τήν ανθρωπολογία της και από τήν εικόνα πού ἡ διδασκαλία αὐτή ἔχει καί προτείνει γιά τόν ἄνθρωπο. Χωρίς νά ἀρνεῖται ἢ νά ἀποποιεῖται κατ' ἀρχήν ἀξίες καί ἠθική πού ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος οἰκοδομεῖ ἀπό μόνος του, δέν δέχεται τήν πλήρη αὐτονομία του σάν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι αὐτο-δημιούργητος καί σπίν κατασκευή του (βίος) καί στούς νόμους τῆς συμπεριφορᾶς του (πολιτεία).

Ἐκτός ἀπὸ τήν ἄλλη ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δρᾷ μέσα στήν ἱστορία καί ἀντιμετωπίζει ἐκάστοτε τό ἱστορικῶς γίνεσθαι. Δέν εἶναι ἀλήθεια ὅτι «οὐδέν καινόν ὑπό τόν ἥλιον». Συμβαίνουν πολλά καινούργια πράγματα πού ὀφείλουμε νά τά ἀντιλαμβανόμαστε καί νά τά ἀντικρῦζουμε μέ νέα ὀπτική. Ἡ γνώση πού ἔχουμε γιά τή δομή τοῦ κόσμου, μεγακόσμου ἢ μικροκόσμου, αὐξάνει. Ἡ νέα γνώση μᾶς δίνει δυνατότητες πού προσφέρονται. Δέν πορευόμαστε μέ κατακτήσεις «ἅπαξ διά παντός» ἀλλά μέ διαδοχικές προσεγγίσεις. Μπορεῖ οἱ ἀρχές νά παραμένουν ἐν ἰσχύϊ ἀλλά κάθε φορά εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά κάνουμε μίαν ἀρχή. Ὅχι τόσο γιά νά ἐκλογικεύσουμε τά νέα δεδομένα πού διατυπωμένα ὡς πληροφορίες στοιχειοθετοῦν τή γνώση πού μπορεῖ νά τύχει ἐφαρμογῶν, καί ὡς τεχνολογικό προϊόν νά μπορεῖ νά διατίθεται στήν ἀγορά καλύπτοντας πραγματικές ἢ πλασματικές ἀνάγκες. Δέν εἶναι ἐκεῖ τό θέμα, νά βροῦμε, δηλαδή, μία λογική ἢ λογικοφανή βάση στή βάση τῶν δεδομένων μας ὥστε ν' ἀνταποκριθοῦν στίς ἀρχές μας. Ἡ προσπάθειά μας ἔγκειται στό νά ξεφύγουμε ἀπό μία μὴ δημιουργική ἀντιμετώπιση μιᾶς καταστάσεως, ἐνός γεγονότος. Αὐτή θά συνίστατο σέ μία ἀβασάνιστη ἐξέταση τῶν δεδομένων (τῆς στιγμῆς), σέ στερεοτυπική ἐπανάληψη καί ἐφαρμογή κάποιων ἀρχῶν, ἐνστικτώδη ἐφαρμογή προκατασκευασμένων λύσεων, εὐκαιρῶς-ἀκαιρῶς, μὴ ἀντίληψη τοῦ εὐπρόσδεκτου καιροῦ εἰς σωτηρίαν (Β Κορινθίους στ 2), τοῦ ἐπί-καιροῦ. Πολλές φορές μία τέτοια στάση ἀπαντᾶται καί ὡς ὀκνηρία ἀνευρέσεως λύσεως.

ΑΡΧΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Με αὐτές μας τίς σκέψεις θέσαμε κατὰ κάποιο τρόπο τίς προϋποθέσεις ἀντιμετώπισεως τῶν ἀρχῶν τῆς ὀρθόδοξης ανθρωπολογίας τίς σχετικές μέ τά ζητήματα πού μᾶς ἀπασχολοῦν καί πού εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

- ▶ Ὁ Θεός εἶναι (γενικῶς) δημιουργός καί κορηγός τῆς ζωῆς, καί τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς:
- ▶ Ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει καί συνεργεῖ στή δημιουργία ἐνεργοποιώντας τό «κατ' εἰκόνα» καί μέ τήν τεκνογονία (βλ. Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα).
- ▶ Ἡ τεκνογονία στόν ἄνθρωπο εἶναι χαρισματική λειτουργία. Ὁ ἄνθρωπος, δημιουργημένος κατ' εἰκόνα σέ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Ἡ τεκνογονία, δηλαδή, δέν εἶναι μόνο μία βιολογική ἀναπαραγωγή, ἕνας ἀπλός πολλαπλασιασμός τοῦ εἴδους (πρᾶγμα πολύ σπουδαῖο καί σημαντικό κι αὐτό). Ἡ τεκνογονία σκοπεύει δυναμικά στήν υἰοθεσία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό.
- ▶ Σέ περίπτωση ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου νά τεκνοποιήσει, ἔχουμε πολλές φορές προσφυγή στόν Θεό γιά νά θεραπεύσει αὐτή τήν ἔλλειψη. Ἔτσι ἔχουμε τεκνοποιᾶ ἀπό στείρα ζεύγη μέ τήν ἐπέμβαση τῆς Χάρης τοῦ Θεοῦ.
- ▶ Παρ' ὅλη τήν ιδιαίτερη ἀγάπη καί μέριμνα τοῦ Θεοῦ γιά τόν γάμο τῶν ἀνθρώπων, τήν οἰκογένεια καί τά παιδιά φανερόνεται στήν Ἀγία Γραφή καί ιδιαίτερα στήν Καινή Διαθήκη μιά ὑπέρβαση τῶν φυσικῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν ἐν ὄψει τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστός ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως στή δημιουργία τῆς νέας οἰκογένειας, πού ἔχει τόν Θεό ὡς Πατέρα καί μέλη τῆς ὅσους ποιοῦν τό θέλημά Του.⁴

Ἀλλά καί ὡς πρὸς τά θέματα τῆς ὑγείας καί τῆς ἀρρώστειας, τῆς παθολογίας καί τῆς θεραπείας τό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ ὑποστασιάζει τήν ὅλη ἀντίληψη τῆς Ἐκκλησίας γι' αὐτά. Γιά τή δράση τοῦ Ἰησοῦ εἶναι χαρακτηριστική ἡ φράση τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου (δ, 23-24): «Καί περιῆγεν ὅλην τήν Γαλιλαίαν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων... καί κηρύσσων τό εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας καί θεραπεύων...».

4. Θά μπορούσαμε σέ αὐτό τό σημεῖο νά συμφωνήσουμε μέ τή διατύπωση τοῦ Ρεζίς Ντεμπρέ ὅτι «ὁ Χριστιανισμός ἐπινοεῖ μιά γενεαλογία χωρίς γενετική: ἐσύ ὡς ἄτομο, εἶσαι αὐτός πού θά ἐπιλέξεις τήν πίστι σου καί θά τή ζήσεις» (δ.π. σ. 1).

Ἐδῶ φανερόνεται ἡ θεολογική θεμελίωση γενικῶς τῆς στάσεως ἔναντι τῶν ἀσθενῶν. Ἄν μάλιστα τό θεολογικό δέν τό ἐκλάβουμε ὡς ἐπίθετο, ὡς ἐπιθετικό προσδιορισμό τῆς θεμελίωσης καί το ἐκλάβουμε ὡς οὐσιαστικό μέ κεφαλαῖο Θ. Θεο-Λογική, ἔχουμε νά κάνουμε μέ μία Λογική τοῦ Θεοῦ, μέ τό σκεπτικό τοῦ Θεοῦ πού ἀναφέρεται σπὴν περιγραφή, ἀντιμετώπιση καί ὑπέρβαση τέτοιων καταστάσεων. Ἡ θεραπεία τίθεται σ' ἓνα συνολικό πλαίσιο καί ὄχι ἀποσπασματικά ἢ κατακερματισμένα, ὅπως συνήθως τίθεται ἀπό μία Ἀνθρωπο-Λογική, τῆ Λογική τοῦ ἀνθρώπου. Σπὴν περίπτωση τῆς Θεο-Λογικῆς ἡ θεμελίωση συντελεῖται πάνω στό μόνο θεμέλιον πού μπορεῖ νά θεμελιώσει κάθε οἰκοδόμηση. «Θεμέλιον γάρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρά τό κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός» (Α Κορ. γ 11). Ὁ Χριστός «διήλθεν εὐεργετῶν καί ἰώμενος» (Πράξεις 1, 38) καί θεμελιώνει ὁ ἴδιος κάθε πράξη του, σπὴν κυριολεξία ἐλλόγιμη. Ὅχι μόνο γιατί εἶχε λόγους γιά νά ἐνεργήσει ἔτσι, ἀλλά γιατί ὑπαγορευόταν καί ὑποστασιαζόταν ἀπό τόν ἴδιο τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ.

Δέν ἔχει κανεὶς παρά νά διατρέξει τά εὐαγγέλια γιά νά διαπιστώσει τοῦ λόγου τό ἀληθές. Ὁ Ἰησοῦς αἰσθανόταν μίαν ἀπέραντη στοργή γι' αὐτούς που βασανίζονταν, εἴτε αὐτοὶ ἦσαν δαιμονιζόμενοι, εἴτε «κακῶς ἔχοντες» (ἀσθενεῖς). Καί τό βράδυ πού ἀκολούθησε τῆς πεθερᾶς τοῦ Πέτρου «πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας ἐθεράπευσε», γιά νά ἐκπληρωθεῖ ἐκεῖνο πού ἐλέχθη δια τοῦ Ἡσαΐα τοῦ προφήτου «αὐτός τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καί τὰς νόσους ἐβάστασε» (Ματθ. ν 16-17).

Πόσο, ὅμως, μᾶς βοηθοῦν οἱ γενικές αὐτές ἀνθρωπολογικές θεωρήσεις νά πλησιάσουμε τόν συγκεκριμένο ἄνθρωπο, ἐρευνητή ἢ πάσχοντα, πού ἔρχεται ἐνώπιόν μας μέ συγκεκριμένα αἰτήματα ὑπερβάσεως τῶν ὁποίωνδήποτε δυσκολιῶν του καί ἀπαιτεῖ ἀπὸ ἐμᾶς διεξόδους στά προβλήματά του; Τί δυνατότητες διαθέτουμε ἀπὸ πλευρᾶς ἠθικῆς παραδόσεως, ὥστε νά ἀνταποκριθοῦμε στό ἐρώτημά του καί νά δώσουμε ἀπάντηση; Αὐτό βέβαια δέν θά μπορέσει νά γίνει ἢ δέν πρέπει νά γίνει χωρὶς κάποιες προϋποθέσεις:

Ἀπὸ τῆς μίας πλευρᾶς δέν μποροῦμε νά δώσουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἤδη κατέχουμε τίς ἀπαντήσεις σέ αὐτὰ τὰ καινούργια ἐρωτήματα καί ὅτι ἔχουμε

τό μονοπώλιο τῶν λύσεων. Εἶναι ἀσφαλῶς ἀναγκαῖος ὁ εἰλικρινής καί ἀνοιχτός διάλογος ἀνάμεσα σέ ἐρευνητές, γιατρούς, νομικούς, θεολόγους καί ἐκκλησιαστικούς ὑπευθύνους.

Ἐπίσης, ἄπό τήν ἄλλη πλευρά ἐπιβάλλεται ὅπως οἱ ἐξαιρετική σύνεση καί διάκριση εὐθύς ὡς ἀγγίζουμε τόν ἄνθρωπο στίς πρῶτες-πρῶτες ἀρχές του καί ἐπιθυμίες του.

Ποιός θά μᾶς ἐγγυηθεῖ ὡς πρός τίς βιολογικές καί ψυχολογικές συνέπειες τῆς ἐπεμβάσεώς μας καί ποιός θά ἐξασφαλίζει τή σωματική καί ψυχική ὑγεία παιδιῶν καί γονέων; Νά κάτι στό ὅποιο ὀφείλουμε νά εἴμεθα πολύ προσεκτικοί.

Νά γιατί, ἐκτός ἀπό τό ἐνδιαφέρον πού ὅπως εἶδαμε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπιδεικνύει πρός τίς ἐξελίξεις, ἀνησυχεῖ ἀναφορικά μέ τίς παρεμβάσεις τῆς νέας τεχνολογίας στόν κῶρο τῆς ἀναπαραγωγῆς ἢ καί τῆς θεραπείας καί αὐτό γιά λόγους πού ἔχουν ἄμεση ἢ ἔμμεση σχέση μέ ἀρχές τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας.

Πέραν ὅμως ἀπό τίς διαπιστώσεις, ἕνα πάντως εἶναι γεγονός, ὅτι βρισκόμαστε μπροστά σέ νέες ἐπιστημονικές δυνατότητες τῆς Βιολογίας καί τῆς Ἰατρικῆς, οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς ἔχουν ὡς ἐπακόλουθο ὀρισμένα νέα προβλήματα, ἀλλά καί προσφέρουν νέες λύσεις σέ χρόνιες ἢ προσωρινές δυσκολίες τόσο τῶν ἀρρώστων ὅσο καί τῶν ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν πού ἐπιθυμοῦν τή βελτίωση θεραπειῶν. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅπως καί ἄλλοι πνευματικοί θεσμοί, καλοῦνται τά τελευταία χρόνια νά γνωμοδοτήσουν πάνω σέ ζητήματα πού προέκυψαν ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καί ἰδιαίτερα τῆς Βιολογίας, τῆς Βιοϊατρικῆς καί τῆς Βιοτεχνολογίας. Πολλά ἀπό αὐτά τά ζητήματα μέ τόν νέο τρόπο πού παρουσιάζονται ἀπαιτοῦν λύσεις πού ἢ μέχρι τώρα πρακτική δέν εἶχε ἀντιμετωπίσει. Καλεῖται, λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία νά δώσει ἀπαντήσεις χωρίς πάντα νά ἔχει συγκεκριμένα ἐρείσματα πάνω στά ὁποῖα θά στηριχθεῖ γιά τίς ἀπαντήσεις της. Ἐρείσματα, δηλαδή, πού νά ξεκινοῦν, ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, τήν ἱερά Παράδοση καί τίς κανονικές ἀποφάσεις τῶν Συνόδων της. Ἡ Ἐκκλησία,

ὅμως καλεῖται νά δώσει ἀπαντήσεις προκαλούμενη εἴτε ἀπό ἐρωτήματα μεμονωμένων πιστῶν εἴτε ἀπό τήν Πολιτεία ἢ ὁποία θέλει νά νομοθετήσει ἐπ' αὐτῶν εἴτε ἀπό τήν ἐπιστημονική κοινότητα πού οἱ νέες ἀνακαλύψεις τήν ὠθοῦν στίς ἐφαρμογές τους. Ἡ Ἐκκλησία, ὅμως, δέν ἔχει δικαίωμα ἐφ' ὅσον τῆς τό ζητοῦν ἢ ἐφ' ὅσον διαπιστώνει μία δυσκολία νά μή προστρέξει μέ εὐήκοον οὐς σπὴν κραυγή τοῦ κόσμου ὅσο σιγανή κι ἄν εἶναι αὐτή καί νά ἀκροασθεῖ καί «κραυγές καί ψιθύρους».

Ἔτσι ὅπως εἶναι τά πράγματα εἶναι καιρός νά ἐπιχειρήσουμε νά δώσουμε ἐπιλεκτικά κάποιες ἀπαντήσεις σέ διάχυτα ἢ καί συγκεκριμένα ἐρωτήματα πού τέθηκαν.⁵

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Θά χρησιμοποιήσουμε ἀνθρώπινα ἀρχέγονα ἐμβρυϊκά κύτταρα γιά ἀνάπτυξη ἰστῶν καί ὀργάνων: Πηγές τέτοιων ἀδιαφοροποιήτων (ὀλοδυναμῶν - totipotent ἢ πολυδυναμῶν-pluripotent) ἐμβρυϊκῶν κυττάρων, δηλαδή κυττάρων χρόνου ζωῆς λίγων ἡμερῶν μετά τή γονιμοποίηση τοῦ ὠαρίου,

5. Ὀφείλω νά ὁμολογήσω στό σημεῖο αὐτό πόσο βοηθητική καί πολύτιμη γιά μία βαθύτερη γνώση τῆς νέας πραγματικότητας πού προωθείται μέ τήν πρόοδο τῶν ἐπιστημῶν ἦταν καί εἶναι ἡ συμμετοχή μου σπὴν Ἐπιτροπή Βιοηθικῆς τοῦ Ὑπουργείου Ἀνάπτυξης. Δέν εἶναι πάντοτε εὐκόλο ἐκπροσωπῶν τήν Ὁρθόδοξη Θεολογία νά τοποθετεῖσαι σέ θέματα πού «προτρέχουν» μή ἔχοντας πάντοτε κάτι «ἀνάλογον» γιά νά στηριχτεῖς. Γιά κείμενα πού ἐκπόνησα στό πλαίσιο τῆς Ἐπιτροπῆς συνεργάστηκα μέ τόν Θεολόγο καί βιολόγο πανοσιολογιώτατο ἀρχιμανδρίτη π. Δημήτριο Καλημέρη, διδάκτορα Γενετικῆς τοῦ Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Φρόντισα ἐπίσης μέ τήν ἀρωγή τῆς Γραμματέως τοῦ Τομέα Χριστιανικῆς Λατρείας, Ἀγωγῆς καί Διαποιμάνσεως τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀριάδνης Σαραντουλάκου Μ.Α. Θεολογίας νά ἐντοπίσουμε καί νά σχολιάσουμε «Αναφορές τοῦ θεολογικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ τύπου σέ θέματα Βιοηθικῆς» πού συγκεντρώνονται στό Ἐρευνητικό Ἀρχεῖο τοῦ Τομέα. Ἐκδόθηκαν σέ ἰδιαίτερο τεύχος ἀπό τήν Ἐπιτροπή Βιοηθικῆς τόν Μάιο τοῦ 2001 (19 σ.).

είναι τὰ ἀνθρώπινα ἔμβρυα πού προέρχονται εἴτε α) ἀπὸ αὐτόματες ἀποβολές, εἴτε β) ἀπὸ γονιμοποιημένα ὠάρια ἐξωσωματικῶν γονιμοποιήσεων πού δέν ἐμφυτεύτηκαν σέ μήτρα γυναίκας εἴτε γ) ἀπὸ κλωνοποίηση σωματικῶν κυττάρων ἐνπλήκων (δηλ. θεραπευτική κλωνοποίηση).

Τα ζητήματα πού τίθενται ἐδῶ εἶναι δύο.

1. Ἄν καί ἀρχὴν ἐπιτρέπεται, ἀκόμη κι ὅταν ὑπάρχει ἡ τεχνικὴ δυνατότητα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας του, νά καταστῆ ὁ ἄνθρωπος «ἀποθήκη ἀνταλλακτικῶν» μέ τὸν ἀναφερθέντα τρόπο ἀναπτύξεως ἰστῶν καί ὀργάνων. Καί ἐάν ἡ ἐπιστῆμη δέν θά μπορούσε ἴσως νά στραφεῖ σέ ἄλλη κατεύθυνση, σέ τεχνητά δηλαδή ὄργανα.⁶ Βέβαια ἐδῶ θά μπορούσε νά ἀνοιχτεῖ πολὺ μεγάλη συζήτηση ὡς πρὸς τὸ «ἀνοιχτό» θέμα τῶν μεταμοσχεύσεων.⁷

Ἐάν ἡ ἀπάντησή μας εἶναι καταφατικὴ, ὅτι ναι, δεχόμεστε τέτοιου τύπου ἀνάπτυξη ἰστῶν καί ὀργάνων, ὀφείλουμε νά εἴμαστε ἐπιφυλακτικοί καί ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι δέν θά ὑπάρξει μεταφορά νέων γονιδίων. Δηλαδή θά μπορούσε νά ἀποδεχθούμε τὴν ὀργανογένεση ἀπὸ ἀρχέγονα ἐμβρυϊκὰ κύτταρα ἀλλὰ ὄχι τὴ βελτίωση τῶν ὀργάνων πού θά προκύψουν μέσῳ μεταφορᾶς γονιδίων. Καί αὐτὸ ὄχι μόνο ἀπὸ ἄλλο εἶδος ἀλλὰ ἴσως καί ἀπὸ ἄνθρωπο σέ ἄνθρωπο. Ἐδῶ, θά ἔπρεπε νά στοχαστοῦμε γιὰ τὸ τί σημαίνει

6. Ὁ πρωτοπρεσβύτερος π. Γεώργιος Μεταλληνός, Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἶχε ἐκφρασθεῖ σέ ἄρθρο του μέ τίτλο, «Ἐλπίδες σπὶ βιοηθική» (*Καθημερινή*, 26 Ὀκτωβρίου 1997) μέ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: «Ἡ ἀνάγκη ἐξεύρεσης 'ἀνταλλακτικῶν' γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας δέν σημαίνει ὅτι μπορεῖ νά εὐτελιστεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἐκλαμβανόμενος ὡς ἀπλὴ 'σάρκα' καί καθιστάμενος «ἀποθήκη ἀνταλλακτικῶν». Ἴσως θά μπορούσε νά στραφεῖ ἡ ἐπιστῆμη σέ ἄλλη κατεύθυνση, σέ τεχνητά, δηλαδή, ὄργανα. Διαβλέπω ἔκπτωση τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου».

7. Βλ. Α.Μ. Σταυροπούλου, «Ἐπιταγές τῆς ὀρθοδόξου ἠθικῆς πού ἀφοροῦν στὶς μεταμοσχεύσεις καί στὰ ξένα μοσχεύματα». Τὸ κείμενο θά συμπεριληφθεῖ στὰ γαλλικὰ στὸν τρίτο τόμο τῆς σειρᾶς *Regard ethique* τῶν Ἐκδόσεων τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ἀφιερωμένο στὶς μεταμοσχεύσεις.

γενετική ταυτότητα και ἄν αὐτή προσδίδει τή διάσταση τῆς μοναδικότητας πού στοιχειοθετεῖ τή διαφορότητα καί ἑτερότητα στόν ἄνθρωπο.⁸

2. Τό δεύτερο ζήτημα τίθεται σέ σχέση μέ τόν ἐάν ἡ λήψη αὐτῶν τῶν ἐμβρυϊκῶν κυττάρων γιά τήν ἔρευνα προϋποθέτει ἢ ὀδηγεῖ στή θανάτωση ζωντανῶν ἐμβρύων καί ποιά μπορεῖ νά εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ «ἐν ζωῇ ἐμβρύου». Δέν θίγω το ζήτημα τῶν «αὐτομάτων ἀποβολῶν» γιατί περιλαμβάνεται στό πρῶτο ἐρώτημα «ἄν κατ' ἀρχήν ἐπιτρέπεται...» (βλ. προηγούμενη παράγραφος). Κυρίως ἀναφέρεται στό ζήτημα τῆς ἐξωσωματικῆς γονιμοποιήσεως καί ἀφορᾶ σέ γονιμοποιημένα ὠάρια πού ἐπιτυγχάνονται μέ αὐτή τή διαδικασία, τά ὁποῖα μπορεῖ νά εἶναι ἡ πηγή ἀρχηγόνων ἐμβρυϊκῶν κυττάρων. Θά χρησιμοποιήσουμε, λοιπόν, ἀνθρώπινα ἔμβρυα ἡλικίας μικρότερης τῶν 14 ἡμερῶν ἀπό τῆς συλλήψεως -γι' αὐτό τό χρονικό διάστημα γίνεται λόγος- γιά τή βελτίωση τῆς in vitro γονιμοποίησης καί γιά λήψη ἀρχηγόνων ἐμβρυϊκῶν κυττάρων;

Ἡ στάση μας εἶναι ἀρνητική, παρά τούς θετικούς στόχους πού μπορεῖ νά προβάλλονται διότι ἡ θεολογία ὑποστηρίζει τήν «ἐξ ἄκρας συλλήψεως» ἀνθρωπογένεση. Ὁ ἡμερολογιακός διαχωρισμός τῆς ἐμβρυογένεσης δέν ἐπιδέχεται ποιοτικές διαφοροποιήσεις γιά τήν κατάσταση τοῦ ἐμβρύου καί πειραματισμό βάσει μιᾶς τέτοιας διακρίσεως.

Ἡ «ἐξ ἄκρας συλλήψεως» θέση τῆς Θεολογίας δέν εἶναι πλέον μία μόνο θεωρητική ἄποψη τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἢ μία διανοητική κατασκευή φιλοσοφικοῦ καί μεταφυσικοῦ τύπου ἀλλά σήμερα διαθέτει τήν ἐμπειρική συνηγορία τῆς σύγχρονης γενετικῆς καί ἀναπτυξιακῆς Βιολογίας.

Στήν ἐμβρυογένεση ὑπάρχει αὐστηρό γενετικό πρόγραμμα μέ ἱεραρχική δομή (γενετικά δίκτυα ἢ κυκλώματα) καί δέν ὑπάρχουν χρονικά σημεῖα στά ὁποῖα μπορεῖ νά διακοπεῖ τό γενετικό πρόγραμμα.

8. Βλ. ἄρθρο τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Περγάμου κ. Ἰωάννη (Ζηζιούλα), Τό πρόσωπο καί οἱ γενετικές παρεμβάσεις, στό περ. *Ἰνδικτος*, τεῦχος 14, Ἰούνιος 2001, σσ. 67-68.

Ἡ πρό τῶν δεκατεσσάρων ἡμερῶν χρήση ἐμβρύων στηρίζεται σέ μορφολογικά κριτήρια καί ἀγνοεῖ τήν ἀπόλυτη συνέχεια καί συνέπεια τοῦ γενετικού προγραμματισμοῦ.

Νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ πεποίθηση γιά τήν ἐξ ἄκρας συλλήψεως ἀνθρωπογένεση διαμορφώνει ἀποφασιστικά καί τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία θεσπίζει ἐορτολογικούς κύκλους μέ ἀφετηρία τόν ἐορτασμό τῆς σύλληψης ἱερῶν προσώπων (τῆς Παναγίας 9 Δεκεμβρίου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου 23 Σεπτεμβρίου καί τοῦ Χριστοῦ 25 Μαρτίου).

Ὡς πρός τήν ἐξωσωματική γονιμοποίηση, ἡ βασική ἀντίρρηση γιά τή μέθοδο ἀφορᾶ στά λεγόμενα «ἐπιπλέον ἔμβρυα».⁹

Ἐπιφυλακτική ἔως καί ἀρνητική θά εἶναι καί ἡ στάση μας ὡς πρός τήν:

Ἐνάπτυξη ἀρχηγόνων ἐμβρυϊκῶν κυττάρων ἀπό κλωνοποίηση σωματικῶν κυττάρων γιά ἀνάπτυξη ἰστῶν καί ὀργάνων. Ἐπιφυλακτική γιατί παρ' ὅλες τίς εὐεργετικές συνέπειες ἡ πρόοδος τῆς ἔρευνας σε αὐτόν τόν τομέα βελτιώνει τήν ἐξέλιξη τοῦ θέματος «Κλωνοποίηση τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ μέσῳ ἐνήλικου σωματικοῦ κυττάρου», στό ὁποῖο καί ἡ ἐπιστημονική κοινότητα γενικῶς ἀλλά καί ἡ θεολογική μας ἀποψη τοποθετεῖται ἀρνητικά. Καί ὅπως ἐκφράζεται ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Περγάμου κ. Ἰωάννης (νῦν Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) στό σημαντικό του ἄρθρο «Τό πρόσωπο καί οἱ γενετικές παρεμβάσεις»: «Τό πρόβλημα τῆς κλωνοποίησης ἔγκειται στό ὅτι δέν συνιστᾶ παρέμβαση στή διαφορά τῶν εἰδῶν ἀλλά ἀνατροπή στή διαφορότητα καί ἑτερότητα ἐντός τοῦ ἴδιου εἴδους», πρᾶγμα πού συνιστᾶ δημιουργική παρέμβαση ὑποκατάστασεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.¹⁰

9. Θεωρῶ θεμελιώδη τόν προβληματισμό ὡς πρός αὐτό τό σημεῖο τοῦ π. Ἰωάννου Μπρέκ σέ ἄρθρο του μέ τίτλο «Βιοηθικά διλήμματα καί Ὁρθοδοξία» στό περ. *Σύναξη*, τεῦχος 68, Ὀκτωβρίου-Δεκεμβρίου 1998, σσ. 10-11.

10. Ὁ.π. σσ. 68-67.

Συνεπῶς, μέ τήν ἔρευνα τοῦ θέματος πού συζητᾶμε βρισκόμαστε στά πρῶτα στάδια τῆς κλωνοποίησης τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται, λοιπόν, γιά μία νέα «Γένεση», γιά τήν «ὄγδοη ἡμέρα τῆς δημιουργίας», Μήπως θά ἀντιτάξουμε Γένεση καί Γενετική¹¹;

Ἄρνητική ἦταν ἐπ’ αὐτοῦ καί ἡ ἀπάντηση τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ Δελτίον Τύπου πού ἐξέδωσε στίς 25 Ἰανουαρίου 2001 σχετικά μέ τήν ἀπόφαση τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων σπίν Μεγάλη Βρετανία νά ἐγκρίνει Νομοσχέδιο πού ἐπιτρέπει τήν κλωνοποίηση ἀνθρώπινου ἐμβρυϊκοῦ ἴσου γιά θεραπευτικούς σκοπούς. Ὑπενθύμισε τοποθέτησή της ἀπό τίς 17 Αὐγούστου τοῦ 2000 σέ ἀπόφαση τῆς Βρετανικῆς Κυβερνήσεως νά ἐπιτρέψει τά πειράματα ἐπί ἀνθρωπίνων ἐμβρυονικῶν κυττάρων πού προέρχονται ἀπό κλωνοποίηση τύπου Ντόλυ. Ἐγγραφε τότε:

α) Ἡ Ἐκκλησία μας ἐκφράζει τήν κατηγορηματική ἀντίθεσή της σπίν διεξαγωγή πειραμάτων σέ ἀνθρώπινα ἐμβρυονικά κύτταρα. Αὐτό πού ἔτσι ὀνομάζεται ἐξυπνοεῖ τήν καταστροφή ὄχι ἐμβρυονικῶν κυττάρων, ἀλλά ἀνθρωπίνων ἐμβρύων.

β) Ἡ ἄποψη ὅτι τό ἀνθρώπινο πρόσωπο ἀρχίζει νά διαμορφώνεται ἀπό τήν 14η μέρα τῆς συλλήψεως δίνει μέν ἄλλοθι στούς Βρεττανούς ἐπιστήμονες, ἀλλά ἔχοντας σχολαστική προέλευση καί ὄχι ἐπιστημονική βάση ἀποτελεῖ ὑποκειμενική πίστη καί αὐθαίρετη δοξασία. Ἡ Ἐκκλησία καί ἡ χριστιανική συνείδηση δέχονται τόν ἄνθρωπο ὡς πρόσωπο μέ αἰώνια καί ἀθάνατη προοπτική ἀπό τήν στιγμή τῆς συλλήψεώς του.

Ἡ ἀνακοίνωση τῆς Ἱ. Συνόδου κατέληγε σχολιάζοντας δήλωση τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς Ὑγείας Λίαμ Ντόναλτσον ὅτι «τά ὀφέλη γιά τήν ἀνθρωπότητα εἶναι τέτοια πού ξεπερνοῦν ὅποιους ἠθικούς ἐνδοιασμούς»: Ἡ Ἐκκλησία ἀπαντᾷ ὅτι «Οἱ ἠθικές ἀναστολές, ὅμως, εἶναι τέτοιες πού ξεπερνοῦν κάθε “ὄφελος” γιά τήν ἀνθρωπότητα». Ἡ ἀνακοίνωση τῆς Ἱ.

11. Σταμάτης Ἀλαχιώτης, «Ἡ βιοηθική κρίση», στό περ. *Ἰνδικτος* ὁ.π. σ. 35.

Συνόδου υπενθύμιζε στην αρχή ότι η σχετική συζήτηση «επανέφερε την ανάγκη να τονισθεί ότι το ηθικό κριτήριο είναι ανυπέρβλητα ανώτερο από τό όποιο επιστημονικό επίτευγμα». Τουτό, βέβαια, δέν άναίρει καί την άπαίτηση «ή όρθή ηθική κρίση νά χρειάζεται καί σωστή επιστημονική ύποδομή».¹²

Δέν πρόκειται γιά φραστικούς διαξιφισμούς άντιθέτων παρατάξεων. Έκείνο πού χρειάζεται είναι νά επαγρυπνούμε. Νά άγωνιζόμαστε γιά τή νέα γνώση χωρίς βιασύνη. Νά περισσέψει ή ύπομονή γιατί όπως στά πνευματικά θέματα ισχύει τό «έν τή ύπομονή ύμών κήσεσθε τας ψυχάς ύμών» (Λουκά κα 19), τό ίδιο μπορεί νά ισχύσει καί στά επιστημονικά. Έ επιστημονική πορεία δέν χρειάζεται «νά περνάει μέ κόκκινο» γιά νά σώσει δñθεν τόν άσθενή καί νά προκαλεϊ συγκρούσεις καί τελικά νά τόν πεθαίνει. Είναι στοιχειώδης ή τήρηση κανόνων άσφαλείας καί ή προσοχή στά σήματα πορείας.

Άναφέρω ένδεικτικά την είδηση πού δημοσιεύτηκε στις έφημερίδες γιά «κλωνοποίηση χωρίς καταστροφή τών έμβρύων».¹³ Μπορεί, λοιπόν, νά εγκαταλειφθεί ό πειραματισμός σε βλαστοκύτταρα πού είχαν άφαιρεθεί από τά έμβρυα στά πρώτα στάδια της εξέλιξής τους γιά νά χρησιμοποιηθούν ώστε νά δημιουργήσουν ιστούς καί όργανα πού θά μπορούσαν νά αντικαταστήσουν όσα είχαν ύποστει βλάβες. Άμερικανοί έρευνητές έντόπισαν στους ένήλικες έναν τύπο βλαστοκυττάρων πού θά μπορούσε νά χρησιμοποιηθεί γιά τόν ίδιο σκοπό. Τά ένήλικα βλαστοκύτταρα έντοπίζονται στον νωτιαίο μυελό τών ένηλικών χάρη στις έρευνες της Κάθριν Βερφάιγ του Πανεπιστημίου της Minnesota.

12. Γ.Ι. Μαντζαρίδης, «Βιοηθική - Έ ηθική της παγκοσμιοποίησης», στό περιοδικό «Ίνδικτος» ό.π. σ. 31.

13. ΈΚαθημερινή, Παρασκευή 25 Ίανουαρίου 2002, σ. 11. Έδω, άς μου επιτραπεί νά προσθέσω στό αρχικό μου κείμενο σχολίο αυτής της ειδήσεως από είσήσηγή μου πού έγινε σε Συζήτηση της Έλληνικής Άντικαρκινικής Δράσης τή Δευτέρα 28 Ίανουαρίου 2002 στό Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών μέ θέμα: «Η Κλωνοποίηση στή ζωή μας». Οί άλλοι δύο είσηγητές ήσαν ό όμοι. καθηγητής Κωνσταντίνος Σέκερης καί ό καθηγητής Παύλος Σούρλας.

Παρ' ότι η έρευνα βρίσκεται στα άρχικά στάδια, οί οργανώσεις πού αντί-τίθενται στις έκτρώσεις υποστηρίζουν ότι η νέα μέθοδος είναι ήθικώς αποδεκτή. Πιστεύουν ότι είναι ανήθικη η δημιουργία εμβρύων μέ μοναδικό σκοπό τή χρήση τους στην έξεύρεση θεραπείας κάποιων άσθενειών και έπισημαίνουν τήν ύπαρξη εναλλακτικων λύσεων.

Δέν υπεισερχόμεθα στις ανταλλαγές επιστημονικών επιχειρημάτων. Άν αναφέραμε τήν είδηση ως πληροφορία, ως δεδομένο νέας γνώσης, είναι γιατί τέτοιου είδους άποκρήματα μπορούν νά μās κάνουν σοφότερους και πίο προσεκτικούς σέ θέματα ζωής πού άφορούν στην ίδια τή ζωή μας.

Νομίζω ότι ο προσεκτικός άκροατής τών σκέψεων πού προηγήθηκαν μπορεί νά άποκομίσει μία σφαιρική εικόνα για τίς θέσεις τής Όρθόδοξης Έκκλησίας ως προς τήν κλωνοποίηση και συναφή μέ τήν Βιοηθική και Ίατρική πράξη θέματα, έτσι όπως προκύπτουν από τήν πρόοδο τής έρευνας στην Βιοτεχνολογία και τήν Γενετική. Συνδέοντας Βιοηθική και Ίατρική πράξη, η πράξη μας πρέπει να συνδιάζει ήθικη μέ ευθύνη, η οποία πρέπει νά αντανακλά ένα όρισμένο ήθος και μία στάση σεβασμού τής ζωής σέ οποιαδήποτε μορφή της.¹⁴ Ο άκροατής τής εισηγήσεως μας, μπορεί νά μήν πηρε άπαντήσεις ως προς όλες τίς πλευρές πού είναι εκκρεμείς και θά ήθελε νά έχει ασφαλείς και τελικές άπαντήσεις. Τό βασικό έρώτημα παραμένει πάντως, αν πράγματι εμείς, άκόμη και οί Έκκλησίες μας μπορούν νά δώσουν τελεσίδικες άπαντήσεις. Η ή ουσιαστική μας στάση συνίσταται πέραν τών δικων μας άναζητήσεων και έρευνων "στό νά αναφέρουμε στό Θεό τά προβλήματα και τά διλήμματα τής βιοηθικής, μαζί μέ τά πρόσωπα πού η ζωή τους άγγίχτηκε από αυτά; Η πιο βασική μας ευθύνη, σήμερα και στό προσεχές μέλλον, είναι νά αποθέσουμε στα χέρια του Δημιουργού τής ζωής τό πλήθος τών δύσκολων προβλημάτων πού άφορούν στη ζωή και τό

14. Βλ. Α.Μ. Σταυρόπουλου, «Βιοτεχνολογία: Ήθος, τέχνη και τεχνική» στον τόμο *Η άλλη πλευρά τής Βιοτεχνολογίας*, έκδοση του Έθνικού Ίδρύματος Έρευνων, Άθήνα 1998, σ. 32.

θάνατο, μέ τήν ἐλπίδα καί τήν εὐχή κάθε ἀπόφαση πού παίρνομε σε ἕνα ἠθικό πρόβλημα νά ὑπηρετεῖ τό σχέδιό Του καί νά ἀποβλέπει στήν τιμή καί τή δόξα Του.¹⁵

15. Πατήρ Ἰωάννης Μπρέκ, *περιοδικό Σύναξη*, ὁ.π. σ. 20.